

Teie nr

Meie 29.08.2014 nr 7-4/140890/1403590

Soovitus õiguspärasuse ja hea halduse tava järgimiseks Lapse hariduskulude hüvitamine

Austatud

Teile teadaolevalt pöördus minu poole avaldaja, kelle hinnangul rikkus [] tema ja ta lapse õigusi lapse hariduse omandamise kulude katmisel või hüvitamisel. Täpsemalt keeldus [] katmast või hüvitamast avaldaja lapse hariduse omandamise kulusid rahvusvahelises erakoolis.

Teatan Teile, et analüüsinud avaldajalt saadud teavet, Teie vastust minu teabe nõudmisele ja asjassepuutuvaid õigusakte, **olen seisukohal, et**

- 1) [] otsus keelduda kulude katmisest või hüvitamisest
 - oli õiguspärane ja kooskõlas hea halduse tavaga osas, milles [] nõudis, et uue kooli õppekulude katmise või hüvitamise puhul tuleb ministeeriumi nõusolek saada enne kulutuste tegemist;
 - oli õiguspärane ja kooskõlas hea halduse tavaga osas, milles [] kaalus kulude katmise või hüvitamise otsust;
 - ei rikkunud õiguspärase ootuse põhimõtet;
 - ei rikkunud võrdse kohtlemise põhimõtet.
- 2) ekslik on [] seisukoht nagu oleks otsused, millega keelduti avaldaja lapse rahvusvahelises erakoolis õppimisega seoses tekkivate õppekulude katmisest või hüvitamisest, haldusesisesed aktid. [] keelduvad otsused on antud vorminõudeid eirates, puuduvad kirjalikud põhjendused ja vaidlustamisviide.

Arvestades eeltoodut, soovitan [] edaspidi arvestada, et välisesinduses töötava teenistujaga kaasas oleva lapse hariduse omandamise kulude katmise või hüvitamise otsuse vastuvõtmisele suunatud menetlus on haldusmenetlus ning vastuvõetav otsus haldusakt. Seepärast tuleb haldusmenetlus läbi viia kooskõlas haldusmenetluse seadusega.

Järgnevalt selgitan Teile, kuidas ma eeltoodud seisukohale jõudsin. Selleks kirjeldan esmalt menetluse asjaolusid ja käiku (I) ning seejärel selgitan lähemalt oma seisukohta, millele menetluse tulemusena jõudsin (II).

I Asjaolud ja menetluse käik

[]

II Õiguskantsleri menetluse tulemus

15. Asjas on põhiküsimus, kas [] tegevus avaldaja lapse erakoolis õppimisega seoses tekkivate kulude hüvitamata jätmisel oli õiguspärane ja kooskõlas hea halduse tavaga.

Sellele küsimusele vastamiseks selgitan lühidalt põhiõiguse menetlusele ja korraldusele sisu (punktid 16-17), seejärel hindan [] tegevust avaldaja [] hariduse omandamise kulude katmise üle otsustamisel (punktid 18-42).

1. Põhiõigus menetlusele ja korraldusele

16. <u>Eesti Vabariigi põhiseaduse</u> (edaspidi PS) § 14 järgi on õiguste ja vabaduste tagamine muu hulgas täidesaatva riigivõimu kohustus. Sättes sisalduva põhiõiguse menetlusele ja korraldusele eesmärk on avada tee isiku materiaalsete õiguspositsioonide teostamiseks lähtudes põhimõttest, et õige menetlus aitab kaasa õige ja õiglase tulemuse saavutamisele. See tähendab, et nii isiku suhtes läbiviidav või teda puudutav haldusmenetlus kui ka menetluse tulem peab olema põhiseaduspärane ja õiglane.¹

17. Põhiseaduspärane ja õiglane saab olla menetlus siis, kui see on kooskõlas ka PS §-s 14 sisalduva hea halduse põhimõttega. Põhiõiguse heale haldusele sisuks on õigus nõuda, et haldusorgan tegutseks kehtiva õiguse raamistikus paindlikult nii, et lõppastmes tehtav otsustus oleks õiglane ning vastaks sotsiaalsele ja majanduslikule tegelikkusele, oleks proportsionaalne ja kooskõlas isiku õiguspärasele ootusega. Hea halduse põhimõttega kooskõlas oleva menetluse käigus antakse isikule võimalus esitada oma seisukohti, saada selgitusi ja teavet ning talle põhjendatakse, miks langetati just selline otsus. Teisisõnu on hea halduse kohane menetlus selline, milles võimaldatakse isikul teda puudutavas otsustusprotsessis osaleda, talle antakse teda puudutavast otsusest ja selle vaidlustamisvõimalustest teada.

Järgnevalt hindan [] tegevust eeltoodud selgitusi silmas pidades.

2. Avaldaja lapse hariduse omandamise kulude katmine

2.1. [] otsuste õiguslik iseloom

18. Avaldaja esitas [] kaks taotlust, milles soovis, et [] kataks või hüvitaks tema lapse hariduse omandamise kulud [] erakoolis: [].

19. [] tegi mõlema avalduse kohta otsuse jätta taotlused rahuldamata. Teie hinnangul olid need otsused haldusesisesed aktid.²

-

 $^{^1}$ RKHK 19.04.2010 otsus asjas nr 3-3-1-4-10, p 12: "Haldusmenetlus peab olema õiglane ning vastama hea halduse põhimõttele, et tagada isiku õiguste tõhus kaitse."

² [].

- 20. Mina selle seisukohaga nõus ei ole ning **leian, et** [] **pidi lahendama avaldaja taotlused haldusmenetluses ning oma seisukohad vormistama haldusaktidena.** Põhjendan oma seisukohta järgnevaga.
- 21. VäTS § 1 lõike 1 järgi on selle seaduse reguleerimisalaks muu hulgas välisteenistus ning diplomaadi ja haldusteenistuja sotsiaalsed tagatised ning nende õigused ja kohustused. VäTS § 1 lõike 3 järgi kohaldatakse välisteenistuse seadusega reguleerimata küsimustes avaliku teenistuse seadust. VäTS § 1 lõike 4 järgi kohaldatakse selles seaduses ettenähtud haldusmenetlusele haldusmenetluse seadust, arvestades välisteenistuse seaduse erisusi. Seega võib öelda, et välisteenistuse seadus reguleerib eriseadusena diplomaadi teenistussuhteid (suhe isiku ja riigi vahel), mh isiku teenistusse võtmist, teenistusest vabastamist, palga ja hüvitiste maksmist. Teenistussuhte või sellest tulenevate õiguste üle otsustamine on haldusmenetlus, kus (riigi)asutus haldusorganina teeb otsuse teenistuja ja haldusorgani vaheliste suhete reguleerimiseks ning otsus tuleb vormistada haldusaktina.³

Hindan järgnevalt, kas avaldaja taotlustele antud eitavad otsused vastasid haldusakti tunnustele vaatamata sellele, et pidasite neid otsuseid haldusesisesteks aktideks.

- 22. <u>Haldusmenetluse seaduse</u> (edaspidi HMS) § 51 sätestab haldusakti mõiste. Antud juhul on eeskätt küsimus selles, kas täidetud on haldusakti üheks tunnuseks olev nõue, et akt peab olema suunatud haldusvälisele isikule. Olen seisukohal, et on. Teenistussuhete raames tehakse tõepoolest kahesuguseid otsuseid esiteks otsused, mis puudutavad adressaati kui ametnikku (nt teenistusalase ülesande andmine) ja mis on haldusesisesed aktid⁴, ning teiseks otsused, mis puudutavad adressaati kui inimest ja mis on haldusaktid. Viimaset hulka kuuluvad näiteks ametisse nimetamise ja ametist vabastamise otsused, teisele ametikohale üleviimine, distsiplinaarkaristuse määramine jms. Ka analüüsitav otsus mitte hüvitada hariduskulusid kuulub haldusaktide hulka, sest puudutab adressaati kui inimest, mitte kui teenistusülesannet täitvat ametnikku.
- 23. HMS § 54 järgi on haldusakt õiguspärane, kui see on antud pädeva haldusorgani poolt andmise hetkel kehtiva õiguse alusel ja sellega kooskõlas, proportsionaalne, kaalutlusvigadeta ning vastab vorminõuetele (haldusakti materiaalne ja formaalne õiguspärasus).

2.2. [] otsuste formaalne õiguspärasus

- 24. Haldusakt on formaalselt õiguspärane, kui selle andmisel on kinni peetud pädevus-, menetlus- ja vorminõuetest.
- 25. Avaldaja tõstatas oma avalduses küsimuse, kas kulude katmist peab taotlema enne, kui laps asub kõnealusesse kooli õppima, või tuleb kulude hüvitamist nõuda pärast kooli õppima asumist ning vanemale on esitatud tekkivate kulude kohta arved. Avaldaja leidis, et Määrus ei sätesta kohustust küsida eelnevat nõusolekut. Selline kohustus on avaldaja hinnangul teenistujal vaid Määruse § 20 lõike 1 punkti 4 järgi, kui taotletakse kooli transpordi kulude hüvitamist.
- 26. Teie seevastu leidsite, et hariduse omandamise kulude hüvitamiseks tuleb küsida ministeeriumi nõusolekut enne kulutuse tegemist. Selline nõue tuleneb Teie selgituste kohaselt Määruse § 2 lõikest 4, mis sätestab, et kui Määruse kohaselt on kulude katmise või hüvitise maksmise tingimuseks [] nõusolek, siis küsib koosseisuline teenistuja [] nõusolekut ning

³ Vt nt RKHK 12.05.2008 otsus asjas nr 3-3-1-18-08, p 14; RKHK 02.11.2011 otsus asjas nr 3-3-1-52-10, p 18.

⁴ Ka üksikjuhtumit reguleerivad halduse siseaktid on halduskohtus vaidlustatavad, kui isikul on olemas kaebeõigus – vt halduskohtumenetluse seadustiku § 6 lõige 1 ja § 44.

üldjuhul tuleb nõusolekut küsida vähemalt kaks kuud enne kulutuse tegemist. Hariduse omandamise kulude katmise eelduseks on aga Määruse § 20 lõike 4 järgi [] vastav otsus. Märkisite ka, et Teie tõlgendus on kooskõlas Määruse andja mõttega, kuivõrd Määruse muutmise seletuskirjast nähtub, et "Määruse § 2 täiendamisel lõikega 4 täpsustatakse, et teenistuja pöördub kulude katmise ja hüvitiste maksmise taotlustega selle ministeeriumi poole, kelle soovil on ta lähetatud, ning nõusolekut tuleb küsida enne kulutuse tegemist. [---]".

- 27. Avaldaja seisukoha osas, et eelnevat nõusolekut on vaja vaid Määruse § 20 lõike 1 punktis 4 sätestatud transpordikulude hüvitamiseks, leidsite, et sätte mõtte kohaselt pole tegu ainsa nõusolekut puudutava kulutusega, vaid üksnes erandjuhul antava nõusolekuga.
- 28. Leian, et Teie selgitusi arvestades on võimalik Määrust tõlgendada nii, et hariduse omandamise kulude katmise või hüvitamise nõusolek peab olema saadud enne kulutuse tegemist. Pealegi on kulude eelnev kooskõlastamine minu hinnangul mõistlik ja teenistuja huvides. Seetõttu on [] toiminud õiguspäraselt, kui nõudis, et avaldaja lapse kooli vahetamise puhul tuleb avaldajal saada uue kooli kulude katmise või hüvitamise kohta nõusolek ministeeriumilt enne kulutuste tegemist.

Peale menetluslike nõuete täitmist tuleb õiguspärase haldusakti puhul järgida vorminõudeid.

29. Ehkki ministeeriumi seisukohad taotluste rahuldamise või mitterahuldamise osas on väljendatud kirjalikult ning põhimõtteliselt on esitatud HMS § 55 lõikes 4 sätestatud andmed (akti andnud haldusorgani nimetus, haldusorgani juhi või tema volitatud isiku nimi ja allkiri, haldusakti väljaandmise aeg), siis puuduvad haldusaktides täpsemad kirjalikud põhjendused, milles oleks ära näidatud muu hulgas aktide andmise faktilised ja õiguslikud alusega (HMS § 56 lõige 2). Kuna tegu oli kaalutlusõiguse alusel antud haldusaktidega, oleks pidanud põhjendustes märkima ka kaalutlused, millest haldusorgan on haldusakti andmisel lähtunud (HMS § 56 lõige 3). Samuti puuduvad aktidel vaidlustamisviited (HMS § 57 lõige 1). Seega on [] väljastanud avaldaja taotluste osas tehtud otsused haldusaktidele kehtestatud vorminõudeid eirates.

2.3. [] otsuste materiaalne õiguspärasus

- 30. Haldusakt on materiaalselt ehk sisuliselt õiguspärane, kui selle andmiseks on olemas õiguslik alus, akt on kooskõlas kehtiva õigusega, otsuse tegemisel pole tehtud kaalutlusvigu ning järgitud on õiguse üldpõhimõtteid, mh õiguspärase ootuse ja võrdse kohtlemise põhimõtet.
- 31. Nagu öeldud, sätestab VäTS § 65 lõige 1 punkt 5, et välisesinduses töötava teenistuja ja kaasasoleva perekonnaliikme eest kaetakse muu hulgas alates viieaastase kaasasoleva lapse (või noorema, kui asukohariigis on ette nähtud varasem koolikohustus) põhi- ja keskhariduse omandamise kulud Vabariigi Valitsuse määrusega kehtestatud tingimustel ja korras. Seega on seadusandja näinud küll ette õiguse kulude hüvitamisele, kuid Vabariigi Valitsusel on õigus seada hüvitamise tingimusi ja kehtestada hüvitamise kord. Vabariigi Valitsus on vastavad tingimused ja korra kehtestanud Määrusega, mille § 20 järgi kaetakse või hüvitatakse kaasasoleva lapse põhi- ja üldkeskhariduse omandamise kulusid.
- 32. Kuigi säte annab õiguse kulude hüvitamisele, ei tähenda see, et hüvitamisele kuuluvad Määruse § 20 lõikes 1 nimetatud kulud ükskõik mis haridusasutuse osas ja ükskõik mis ulatuses. Nimelt sätestab Määruse § 2 lõige 5, et kulude katmisel ja hüvitamisel lähtutakse mõistlikkuse ja

otstarbekuse põhimõttest ning eelarve võimalustest. Seega sätestab Määrus haldusorganile kohustuse kaaluda hüvitamise otsust nimetatud kriteeriumitest lähtuvalt.⁵

- 33. Teie selgitustest nähtuvalt otsustati avaldaja taotlusi mitte rahuldada, kuna [] on olemas [], milles õppimine on avaldaja soovitud koolist oluliselt odavam, []. Just see kool vastab ministeeriumi hinnangul kõige rohkem mõistlikkuse ja otstarbekuse kriteeriumile ning eelarve võimalustele. Selgitasite sedagi, et ministeeriumi hinnangul polnud põhjendatud ka avaldaja seisukoht, nagu oleks lapse huvidega kooskõlas õppida erakoolis IBO õppeprogrammi alusel, mis tagaks võimaluse jätkata õpinguid sama programmi alusel Eestis IBO õpet pakkuvas koolis. Avaldaja väitel oli Eestisse tagasiminekuga arvestamine vajalik, kuna avaldaja välislähetus lõpeb varem, kui laps lõpetab keskkooli. Selgitasite, et küsisite Haridus- ja Teaduministeeriumi seisukohta, kuivõrd on [] õppeprogrammi järgi õppinul raskendatud õpingute jätkamine Eestis rakendatavate IBO õppeprogrammide alusel. Haridus- ja Teadusministeeriumi seisukoht oli, et üleminek ei tohiks olla keeruline, kuna sisu poolest programmid oluliselt ei erine. Seega ei saanud avaldaja lapse jaoks olla hädavajalik kooli vahetus. Tõdesite, et muid põhjendusi, miks ei saa või ei soovi avaldaja laps jätkata õppimist [], avaldaja ei toonud.
- 34. Kokkuvõtvalt nähtub Teie vastusest, et [] kaalus avaldaja taotlusi Määruses ette nähtud kriteeriumitest lähtuvalt. Märgin, et õiguskantsleri pädevuses ei ole sisuliselt hinnata kaalutlusotsuse õigsust, nt ministeeriumi eelarvelisi võimalusi. Saan hinnata vaid seda, kas olete järginud kaalutlusreegleid. Kuna ma ei leia, et kaalutlusreegleid oleks rikutud, **asun seisukohale, et viisite kaalumise läbi õiguspäraselt.**
- 35. Mis puutub avaldaja seisukohta, et tehes otsust välislähetuses kaasasoleva lapse hariduse omandamise kulude katmise või sellest keeldumise osas, teostab ministeerium vanema asemel õigust otsustada lapse koolivaliku üle, siis mina selle seisukohaga ei nõustu. Leian sarnaselt Teie vastuses öelduga, et ministeerium otsustab kulude hüvitamise üle, mitte kooli üle. Kooli valib lapsele välja siiski vanem. Ministeerium otsustab vaid selle üle, kas ja kuivõrd vanema valitud koolis käimisega seonduvaid kulusid katab riik. Vanem võib ka juhul, kui ministeerium otsustab valitud kooli kulusid mitte hüvitada, lapse valitud kooli panna.
- 36. Avaldaja hinnangul rikkusid ministeeriumi otsused mitte katta lapse rahvusvahelises erakoolis õppimisega seoses õiguspärase ootuse põhimõtet ning võrdse kohtlemise põhimõtet, kuivõrd [] aastal otsustas ministeerium katta avaldaja teise lapse õpingute kulud samas koolis. Teie arvamuse kohaselt ministeeriumi eitavad otsused neid põhimõtteid ei riku.
- 37. Õiguspärase ootuse põhimõte on osa PS §-s 10 sätestatud õiguskindluse põhimõttest, mille kaitseala hõlmab isiku mõistliku ootuse, et õiguskorras talle antud õigused ja pandud kohustused püsivad stabiilsena ega muutu rabavalt ebasoodsas suunas.⁶ Riigikohus on märkinud sedagi, et "[...] õiguspärane ootus saab tugineda üksnes selgele lubadusele, mille puhul on alust arvata, et seda ei muudeta."⁷

⁵ <u>Määruse muutmise seletuskiri</u> sedastab: "Määruse § 2 täiendamisel lõikega 5 sätestatakse peamine kulude hüvitamise põhimõte. Määruse mitmete sätete kohaselt on lähetajaministeeriumil või []kaalutlusõigus, kas konkreetne kulutus hüvitada või mitte. Sellisel juhul peab otsustusõigusega ametiisik kaaluma, kas kavandatav kulutus on silmas peetava eesmärgi saavutamiseks vajalik ning tagab selle parimal võimalikul moel. Siin tuleks lähtuda eelkõige säästlikkusest ja eelarve võimalustest, kuigi teatud juhtudel võivad põhjendatud olla ka tavapärasest suuremad kulutused (nt äriklassis reisimine kiireloomulise ülesande täitmiseks). [---]."

⁶ RKHK 24.04.2014 otsus asjas nr 3-3-1-15-14, p 22.

⁷ RKHK 27.01.2010 otsus asjas nr 3-3-1-79-09, p 15.

Seega on käesoleval juhul olulise tähtsusega, milline oli see õigus, mille püsimajäämisele või mille teostamisele võis avaldaja loota lapse hariduse omandamise kulude hüvitamisega seoses.

38. VäTS § 65 lõike 1 punkt 5 annab teenistujale õiguse nõuda välislähetuses kaasas oleva lapse hariduse omandamise kulude hüvitamist, kuid seda Määruses kehtestatud tingimustel ja korras. Määruse § 2 lõigete 5 ja 6 järgi otsustab hariduse omandamise kulude hüvitamise [] kaalutlusõiguse alusel. Seega tuleneb isikule õigusaktidest küll õigus nõuda kulude hüvitamist, kuid otsus sõltub igast üksikust juhtumist ja selle asjaoludest.

39. Selgitasite, et tegite avaldaja teise lapse kohta otsuse kanda tema õpingute kulud samas rahvusvahelises erakoolis, kuna avaldaja tõi tema puhul välja konkreetsed asjaolud, miks ta ei saa jätkata oma õpinguid [] ning need põhjused olid ministeeriumi hinnangul kaalukad. Avaldusaluses asjas aga avaldaja ei selgitanud, mis tingis vajaduse kooli vahetada. Seejuures vajadus õppida IBO õppeprogrammi alusel polnud ministeeriumi hinnangul selliseks kaalukaks põhjuseks, kuna ka [] õppides oleks laps saanud ilma suurema vaevata jätkata vajadusel õpinguid IBO õppeprogrammi alusel (vt punkt 33). Järelikult olid avaldaja laste puhul asjaolud, mis tingisid erinevate otsuse tegemise, erinevad ning avaldaja ei saanud minu hinnangul eeldada, et ministeerium peaks ühe lapse puhul tegema sama otsuse, mis teise lapse puhul. Tõden seega, et ma ei tuvastanud Teie tegevuses vastuolu õiguspärase ootuse põhimõttega.

40. Asjaolu, et avaldaja teise lapse puhul oli Teile teada mõjuv põhjus kooli vahetamiseks, kuid avaldusaluses asjas mitte, võis olla põhjuseks, miks ministeerium kohtles hariduskulude hüvitamisel avaldaja lapsi erinevalt. Nimelt ei tulene PS § 12 lõikes 1 sätestatud võrdse kohtlemise nõudest absoluutset keeldu isikuid erinevalt kohelda. Keelatud on vaid selline erinev kohtlemine, mis ei lähtu legitiimsest eesmärgist ning mis pole selle eesmärgi saavutamiseks proportsionaalne. [2] antud õigusest kaaluda kulude katmisel nende mõistlikkust, otstarbekust ja eelarve võimalustele vastavust nähtub, et õigusakti kehtestaja eesmärk on olnud avaliku raha kokkuhoid. Ehkki kokkuhoiu vajadus nõuab üldjuhul säästlikuima variandi valimist, tähendab kaalutlusõigus kulude katmisel, et välistatud pole ka tavapärasest suuremate summade hüvitamine, kuid kulukama variandi kasuks otsustamine peab olema põhjendatud. Seega kuna avaldaja teise lapse puhul olid olemas kaalukad põhjused, mis õigustasid suuremate õppekulude katmist, kuid avaldusaluses asjas neid ministeeriumile ei esitatud, siis minu hinnangul oli avaldaja laste erinev kohtlemine erakooli õppekulude hüvitamisel õigustatud ja kooskõlas võrdse kohtlemise põhimõttega.

41. Lõpetuseks, HMS § 58 järgi ei saa nõuda haldusakti kehtetuks tunnistamist üksnes põhjusel, et haldusakti andmisel rikuti menetlusnõudeid või et haldusakt ei vasta vorminõuetele, kui eelnimetatud rikkumised ei võinud mõjutada asja otsustamist. Nagu eespool selgitasin, oli õppekulude mittehüvitamise otsus minu hinnangul sisuliselt õiguspärane ning ma ei arva, et kirjaliku põhjendamiskohustuse ja vaidlustamisviite puudumine oleks antud juhul otsuse sisu mõjutanud. Teie esitatud teave veenis mind, et kaalusite otsuse tegemisel asjakohaseid asjaolusid ning Teie selgitustest tuleneb, ja ka avaldaja pöördumisest saab välja lugeda, et avalduste esitamise ja otsuste saamise vahelisel ajal suhtlesite avaldajaga kulude katmise küsimuses nii telefoni kui e-kirja teel korduvalt (st ta pidi eelduslikult olema teadlik otsuse sisulistest põhjustest). Seetõttu leian, et [] on otsuste vastuvõtmisel rikkunud küll haldusaktile kehtestatud vorminõudeid, kuid see ei saa mõjutada nende kehtivust.

⁸ RKÜK 07.06.2011 otsus asjas nr 3-4-1-12-10, p 35.

⁹ RKHK 26.11.2002 otsus asjas nr 3-3-1-53-01 p. 3; RKHK 29.11.2012 otsus asjas nr 3-3-1-29-12, p. 19; RKHK 29.05.2014 otsus asjas nr 3-3-1-18-14, p 18.

42. Siiski pean oluliseks rõhutada haldusakti vorminõuete järgimise olulisust, kuna korrektselt vormistatud haldusakt loob adressaadi jaoks selguse, et tema küsimus on lõplikult lahendatud, mis on haldusorgani seisukoht ja mis on selle sisulised põhjused, ning juhendab teda vajadusel (kui adressaat ei ole otsustusega nõus) kasutama õigeaegselt õiguskaitsevahendeid.¹⁰

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Nele Parrest õiguskantsleri asetäitja-nõunik õiguskantsleri volitusel

Aigi Kivioja 693 8428 Aigi.Kivioja@oiguskantsler.ee

¹⁰ RKHK 12.05.2014 otsus asjas nr 3-3-1-5-14, p 18.